Marius Văcărelu*

CUM VA FI ORGANIZAT STATUL ÎN EUROPA SECOLULUI XXI?

CZU: 321.013(4)"20" **DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.12723399**

Abstract

The issue of state organisation in 21st century Europe is a difficult one to tackle, on the one hand because there is a lot of unease in approaching it, and on the other because the current data does not provide optimistic estimates in many cases.

Europe will face several challenges in the next decades, not all of them easy to overcome, some of which will be particularly relevant: demography, global climate change, the implementation of Artificial Intelligence technologies, etc. The two parts of the continent will have a different trajectory, and this will complicate the ability of governments – not always very competent – to act. In this context, I have tried to make a brief presentation of what I consider to be a perspective of the European continent in the coming decades, waiting in the years to come a possible validation of it.

Keywords: *state, demographycs; migration; ageing; administrative reorganisation*

1. În cele mai multe lucrări care analizează situaţia Europei contemporane se pot identifica previziuni pe termen lung mai degrabă sub forma unor declaraţii/planuri de acţiune (Scenarios for Future Global Growth to 2050, 2023; "Making Europe Open and Polycentric". Vision and roadmap for the European Territory towards 2050, 2014; Global Europe 2050, 2012), poate pentru că realizarea acestora se face cu mai mare greutate într-un secol în care consumul de resurse este masiv, pe de o parte, iar situaţia demografică a continentului este unică şi dificilă. Acestor două chestiuni li s-a adăugat în ultima perioadă şi apariţia unui război chiar în partea sa estică, cu durată care nu se întrevede a fi redusă, şi care la rândul său este capabil să modifice structural o parte din perspectivele de analiză a statelor ce compun continentul european.

De cele mai multe ori, predicţiile făcute au avut în vedere aspecte mai degrabă de natură climatică, chiar dacă există multe controverse legate de acurateţea sau scopul celor care le realizează. Dialogul redus din această direcţie – mai degrabă fixat în paradigma monologurilor sau a invectivelor, ori a acuzaţiilor de luare de mită şi incompetenţă – nu este de natură a ajuta un om obişnuit în a-şi face o perspectivă proprie asupra viitorului care îl aşteaptă. De fapt, modul în care sunt realizate astăzi diferitele prognoze relevă mai degrabă o dorinţă de a fi înţelese doar de către un grup limitat de persoane, pierzându-se contactul cu omul cu cunoştinţe medii, care reprezintă de fapt regula în societate. Efectul este nefericit, atât pentru ştiinţă – care

* Doctor, lector universitar, Școala Națională de Științe Politice și Admnistrative, București

astfel se dispensează de sprijinul societăţii în ceea ce doreşte să studieze şi experimenteze – dar mai ales pentru oamenii care în diferite forme îşi pot întocmi planuri de afaceri, de învăţare, de cariere în diferite domenii etc.

Mai există câteva domenii de interes unde se efectuează predicţii, dintre care se evidenţiază demografia (World Social Report 2023: Leaving no one behind in an ageing world, 2023), dar acest lucru este iarăşi puţin abordat de către oamenii obişnuiţi, pentru că cea mai mare parte a gândirii comune/sociale/publice privind această ştiinţă s-a format cu mult înaintea secolului XXI. Logica şi politicile generale privind locuirea, urbanismul, infrastructura localităţilor în general este în majoritatea ţărilor lumii fixată undeva în prima jumătate a secolului trecut, când resursele naturale erau în cantităţi mult superioare celor de astăzi, iar o bună parte din activităţile care astăzi le consumă (pe resurse) nu existau sau erau accesibile doar celor foarte bogaţi (autoturisme, avioane private, dispozitive electronice pe scară largă în orice familie etc.).

2. Modificările de statut tehnologic ale ultimelor decenii au dus la o situaţie în care aproape majoritatea locuitorilor planetei – iar în Europa, aproape totalitatea lor – îşi permit astăzi lucruri pe care cu 100 de ani în urmă doar cei foarte bogaţi le aveau, iar dacă extindem la 150 de ani comparaţia disponibilităţii de bunuri şi servicii, vom vedea că nici regii sau împăraţii nu aveau ceea ce un om cu un nivel decent de trai îl poate avea astăzi. Accesul la educaţie, la cultură este unul niciodată întâlnit până acum, şi cu un computer se pot gestiona de către o singură persoană mii de cărţi, de prestaţii artistice, de informaţii şi de posibilităţi de proiectare/desenare a clădirilor, instalaţiilor industriale etc. Dacă acum 150 de ani un om bogat dorea să asculte o melodie trebuia să cheme o orchestră, cu interpretarea variabilă calitativ a aceiaşi piese muzicale, acum astăzi cel mai normal om poate asculta aceeaşi interpretare de excepţie de câte ori doreşte într-o zi, fără ca să obosească vreun artist; accesul la cărţi de valoare este rapid din orice punct al planetei; accesul la divertisment de calitate este superior celui avut vreodată de monarhi şi oamenii bogaţi etc. Evident, dacă extindem analiza la ceea ce înseamnă astăzi îngrijirile medicale, rezultatele sunt mult mai spectaculoase, şi datele statistice o consemnează fără echivoc: speranţa de viaţă a crescut la nivel global de la 29 de ani în anul 1900 (Life expectancy, 2019), la 73 de ani în anul 2019 (Life expectancy and healthy life expectancy, 2020), înaintea pandemiei. Dacă acum 150 de ani o infecţie banală ţi-ar fi pus în pericol viaţa, ajungând poate la septicemie, în aceşti ani aproape orice persoană poate avea îngrijiri medicale minimale, dar superioare procedural şi medicamentos la ceea ce exista până la începutul secolului XX (mai precis, cu o calitate mai mare faţă de îngrijirile medicale pe care le-ar fi putut primi un şef de stat).

Europa este în acest moment continentul cu cea mai ridicată speranţă de viaţă (Average life expectancy at birth in 2022, by continent and gender, 2023), cu cel mai

ridicat nivel de trai (Comparison of quality of life worldwide, 2023), cu cele mai dezvoltate standarde de lucru şi organizare a vieţii culturale şi educaţional-ştiinţifice (cele mai vechi universităţi din lume sunt de pe continentul nostru), ceea ce face din teritoriul său o adevărată ţintă a celor care trăiesc în ţări mai puţin dezvoltate, cu un nivel redus de legalitate şi democraţie.

3. Din nou, trebuie să evidenţiem schimbarea fundamentală produsă în ultimele decenii asupra civilizaţiei umane, deoarece ea este un instrument fundamental în evoluţia – sau involuţia, deoarece nu există neapărat doar perspective pozitive – statelor şi continentelor. Concret, evoluţia transporturilor – în special a celor aeriene – vor „reduce distanţele", pe de o parte, iar pe de alta vor permite nu doar ideilor, ci şi oamenilor de ştiinţă şi cultură să călătorească mai mult şi în mai multe ţări, într-un interval de timp foarte scurt. Schimbul de idei care are loc în aceste intervale de timp este mai intens, mai diversificat, şi aducător de mai multă inspiraţie – atât între doctrinari şi practicieni, dar mai ales pentru tinerii care pot astfel să îşi construiască o lume bazată pe modele intelectuale superioare. Acest lucru este mai ales relevant pentru ştiinţele tehnice, unde este nevoie de oameni care să gândească uneori deosebit de inovativ, iar barierele culturale pot fi mai uşor depăşite în urma contactului cu personalităţi din domenii de interes pentru tinerii doctoranzi/studenţi/liceeni (ca exemplu). Educaţia a luat un avânt uriaş de la dezvoltarea industriei aviatice, iar unul dintre efectele indirecte al acestei relaţii bi-univoce a fost şi migrarea mai simplă (ca procedură administrativă) şi mai rapidă a vârfurilor din diferitele generaţii către ţările şi companiile care le preţuiesc şi care le oferă un traseu profesional superior.

Se poate afirma fără nici o urmă de îndoială că progresul tehnologic pe care umanitatea l-a realizat odată cu crearea motorului cu aburi a transformat societatea într-un ritm susţinut, care nu fusese imaginat până atunci, iar întreaga literatură de dinaintea acestui progres tehnologic (anul 1769) nu aduce în discuţie transformările care vor urma, implicit modificările raporturilor de putere politică şi administrativă. Cum până spre primul deceniu al secolului XIX inovaţiile şi invenţiile sunt apanajul exclusiv al Europei, iar ulterior continentul va avea în continuare o poziţie de frunte la nivel global, până înaintea celui de Al Doilea Război Mondial, va fi logic că marile transformări politice, juridice şi sociale vor urma linia deschisă de către oamenii de ştiinţă (sau de către inginerii) marilor puteri de pe continent.

Deşi este mai rar dorit astăzi să analizăm rolul de pionier – şi în acelaşi timp de pilon – al Europei în ceea ce priveşte dezvoltarea tehnologică a lumii (nu avem în vedere doar fenomenul „cancel culture", dar şi o anumită tendinţă de „dez-europenizare a istoriei"), realitatea este uşor de înfăţişat: secolul XIX creează lumea de astăzi în raport de practicile politice, economice, juridice şi culturale ale celui mai mic continent (vom considera Australia şi Oceania o formulă geografic-politică cvasi-unitară, concluzie augmentată de către caracteristicile demografice şi culturale ale area

lului respectiv; vom privilegia astfel construcţia geografică în faţa celei pur demografice, ceea ce înseamnă că populaţia Europei, deşi mai numeroasă decât aceea a Australiei şi Oceaniei, este aşezată compact pe un spaţiu mai redus, ceea ce a favorizat dezvoltarea activităţilor de inovare). Eurocentrismul, deşi criticat astăzi (Kuru, 2016), are un temei sigur în tot ceea ce înseamnă cadrele de organizare a societăţilor lumii – toate ţările au o constituţie, un sistem de guvernare care încearcă să respecte împărţirea între cele trei puteri ale statului, un sistem de educaţie care este o copie a practicilor europene etc. Consecinţa acestui referenţial – parţial informal, parţial asumat şi promovat direct de către statele europene – este aceea că succesul pe orice continent nu este complet dacă principalele ţări europene nu îl recunosc, pe multiplele planuri de manifestare a cvasi-supremaţiei (politic, diplomatic, educaţional, sportiv [1] etc.). Din acest motiv (referenţialul, n.a.), a ignora întregul continent european, reducându-l doar la câteva mari forţe ale sale – mai influente decât ansamblul continentului, este adevărat – este o eroare, iar conflictul din ultimul an din Ucraina a relevat încă o dată acestă situaţie obiectivă: ce atrage atenţia în politica/economia/diplomaţia/cultura Europei are efect aproape global. Din această perspectivă, continentul european a câştigat competiţia cu Asia şi America, deşi în anumite privinţe – tehnologiile noi ale inteligenţei artificiale, resursele energetice – ora exactă se dă în alte oraşe, mai puţin cunoscute înainte de revoluţia industrială creată prin apariţia motorului cu abur.

4. Există însă ceva mai important decât ceea ce a fost un lucru, anume pregătirea pentru viitor. Ştiinţa guvernării este în bună măsură apanajul universitarilor, cel puţin sub fundamentarea sa teoretică, dar devine o chestiune pur practică pentru reprezentanţii autorităţilor publice, care sunt obligate de către normele constituţionale să soluţioneze / rezolve treburile publice.

Chiar dacă omul politic de calitate medie s-a obişnuit să folosească anumite cuvinte mai degrabă în sensul lor strict propagandistic – şi aici avem în vedere că vocabularul oricărei limbi este limitat numeric sub aspectul sintagmelor care exprimă dezvoltarea / progresul, ceea ce face ca anumite expresii sau sloganuri electorale să se repete, inevitabil însă, prin însăşi conţinutul lingvistic[2] – asta nu înseamnă că folosirea

[1] Deloc neglijabil în secolele XX și XXI, sportul joacă un rol superior în manifestarea dominației informale a Europei asupra lumii; concret, un sportiv de valoare este aproape obligat să ajungă și să aibă succes în Europa, și doar spre finalul carierei va ajunge pe alte continente, unde va face mai mult operațiuni de PR, pe baza reușitelor care l-au propulsat în atenția globală (fotbalul este cel mai evident spațiu de acțiune al acestei realități, fără a fi însă singurul).

[2] Ca exemplu, putem folosi două expresii-slogan din politica franceză și românească, care prin gradul lor de frecvență au jucat un rol important în alegerea candidaților respectivi la funcția de președinte al țării. Dacă Fr. Mitterand va folosi expresia „la force tranquille” (forța liniștită), potrivită vârstei și carierei politice a acestuia, vom avea în antiteză formula românească „Să trăiți bine!”. Diferența nu poate fi mai relevantă: primul slogan nu va mai putea fi folosit decât cu foarte mare greutate de către alți politicieni, pe când frecvența celui de-al doilea este atât de mare, încât nu va putea fi evitată asocierea cu omul politic respectiv, chiar când omul obișnuit folosește prima parte a sintagmei. A se vedea în același sens și titlul unei cărți scrise de către un candidat la funcția de președinte, numită „Pas cu pas”, argumentația de mai sus aplicându-se perfect și aici.

în actele normative a anumitor cuvinte nu reprezintă ceva mai mult decât în limbajul curent. Astfel, omul cu studii nejuridice nu va fi uşor convins că menţinonarea în textul legii fundamentale a unei ţări a sintagmelor care solicită o conduită diligentă a demnitarilor naţionali şi/sau locali nu are – sau nu ar putea să nu aibă – efecte juridice, la fel de apropiate de cele politice.

Concret, dacă în textul unei constituţii se prevede că cel care deţine o anumită funcţie în stat sau în cadrul comunităţilor locale „rezolvă treburile publice" (a se vedea art. 121 din Constituţia României, spre exemplu), atunci rezultatele activităţilor acestuia trebuie să fie pozitive, în baza unor cifre măsurabile, palpabile sau vizibile oricărei persoane cu discernământ. În timp instanţe de control constituţional sau secţiile de contencios administrativ ale tribunalelor au fost sesizate de către diferiţi cetăţeni cu această problemă, abordată dintr-o perspectivă mai largă, anume aceea a promisiunilor electorale. Au acestea forţă juridică? Ce obligaţii reale au politicienii, raportat la sintagmele din constituţii – aceasta, pentru că limbajul juridic normativ impune folosirea unor sinagme imperative, adecvate poziţiilor instituţiilor respective în stat. În toate situaţiile instanţele au răspuns negativ, considerând că o competiţie politică este una mai largă, care conţine o multitudine de factori ce nu sunt reglementaţi sub forma actelor normative, dar care pot influenţa rezultatul întrecerilor electorale[1]. De ce insistăm asupra acestei chestiuni de drept public, într-un text care examinează viitorul Europei? Motivul este cel relevat mai sus: pe continentul nostru se întâlneşte cel mai ridicat grad de educaţie juridică a cetăţenilor (de regulă cunoştinţele juridice superioare sunt şi consecinţa unei situaţii financiare mai bune, aspect la care Europa este din nou pe primul loc) (Rule of Law Index 2022, 2022), dar mai ales cel mai întins spaţiu în care legalitatea şi buna guvernare reprezintă o realitate cotidiană, aspect identificabil în mai multe rapoarte care le măsoară. Or, într-o societate în care avionul a făcut ca distanţele să fie mai mici ca oricând, iar internetul şi televiziunea au permis majorităţii populaţiei planetei să cunoască realităţile, cultura, economia, guvernarea din alte ţări – doar numărul utilizatorilor internetului este de peste 5,18 mld. persoane (Digital around the world, 2023) – ideile bunei guvernări nu mai sunt un concept abstract al unor universitari, ci un criteriu de loializare a cetăţenilor unei ţări, precum şi un motiv de părăsire a unui spaţiu în care acest concept este departe a fi respectat.

5. De la romanii cei înţelepţi ne-au rămas nenumărate aforisme, expresii pline de înţelepciune, care au dezvăluit într-o dimensiune cuprinzătoare comportamentul omului, atât în vremuri de linişte / prosperitate, cât şi de criză / război. De regulă,

[1] Spre exemplu, adulterul nu mai este o infracțiune, dar poate juca un rol important în conturarea perspectivelor morale ale unui candidat; o anumită credință religioasă poate aduce cu sine fie voturi din partea coreligionarilor, fie o animozitate din partea credincioșilor altor religii. Ambele situații înfățișate aici nu sunt sancționate de legislație, dar în baza lor se pot determina câștigătorii competițiilor electorale, care vor dobândi astfel atribuții cu relevanță pentru toți cetățenii, indiferent de opțiunile acestora din sfera morală, socială, religioasă etc.

acestea sunt invocate în raport de interesul celui care le spune, dar unele dintre ele îşi dezvăluie un sens nou – sau mai larg – în ultimele decenii, pentru că tehnologiile pe care le folosim astăzi permit adoptarea unor comportamente care altă dată erau mai degrabă o excepţie. Concret, ne gândim la dictonul „patria ubi bene est", tradus „patria este acolo unde e bine". Deşi el este privit cu puţină plăcere, prin prisma dimensiunii sale de ne-loialitate – care, pe fond, stă la baza construcţiei politice şi sociale a vieţii (loialitatea, n.n.) – realitatea este că în aceste decenii din urmă a dobândit o mai mare aplicabilitate în viaţa statelor, influenţând direct politicile din domeniul muncii şi educaţiei, iar lumea inteligenţei artificiale îl va potenţa şi mai mult.

În cea mai mare parte a istoriei – din nou, aceea de dinaintea inventării şi dezvoltării transporturilor aeriene – omul şi statul (sau mai precis construcţia politico-administrativă) erau prizonierii distanţelor. Chiar dacă erai rege şi pierdeai coroana în faţa unui rival politic, nu puteai aproape deloc să îţi faci o nouă „carieră" în altă ţară; pe de o parte pentru că distanţele erau mari, şi odată plecat, erau foarte greu să te reîntorci în forţă; iar pe de altă parte cei din ţara învinsului ar fi considerat că fuga acestuia poate fi o ameninţare, deoarece a merge în alt stat presupunea de regulă să ceară ajutor pentru redobândirea tronului de unde a fost alungat (vasalitatea nu o discutăm aici, pentru că avea alt mecanism, iar cei nemulţumiţi se puteau exprima direct, prin uciderea liderului numit de statul suzeran, fie în urma unui complot, fie în urma unei revolte). O confirmare în plus o avem de la situaţia diferitelor migraţii, unde mai multe zeci sau sute de mii de persoane (în unele cazuri numărul a depăşit un milion de persoane) au plecat cu totul dintr-o ţară, pentru a ajunge şi a se stabili în statele învecinate (de regulă); urmele acestora se regăsesc şi azi sub numele de minorităţi naţionale. Deplasările au fost făcute în mod voluntar (dar de regulă imboldul era unul economic, în baza epuizării resurselor de hrană) sau forţat (de frica unor persecuţii, iar aici cel mai cunoscut exemplu a fost cel al hughenoţilor francezi), iar în alte câteva cazuri au fost colonizate grupuri mari de persoane de etnii diferite pentru că regi şi împăraţi aveau nevoie de divizarea comunităţilor autohtonilor, care nu se supuneau decât cu mare greutate autorităţii monarhice (a se vedea aici colonizările făcute de către Imperiul Habsburgic, cu rezultate negative pe termen mediu şi lung).

Dezvoltarea trenurilor şi a vaselor dotate cu motoare cu abur, dar mai ales a avioanelor pun pentru prima dată la un nivel foarte accentuat o problemă în faţa elitelor intelectuale din fiecare ţară: mai merită să trăieşti într-o societate în care talentele nu îşi sunt preţuite? Răspunsul a evoluat mai lent în secolul XIX, deşi colonizarea continentului american a continuat cu putere, însă s-a accentuat după Al Doilea Război Mondial, atât ca urmare a golurilor demografice care trebuiau acoperite (iar migraţia etnicilor turci în Germania a fost cea mai vizibilă expresie a fenomenului, dar deloc singura), dar şi ca efect al prăbuşirii încrederii în clasa politică (Trust issues.

Dealing with distrust in politics, 2021), incapabilă să oprească declanşarea celor două mari conflagraţii într-un interval de timp foarte scurt.

Fenomenul a fost potenţat şi de un alt moment unic în istorie, care a avut o minimă legătură cauzală cu dezvoltarea mijloacelor de comunicaţie aeriană, anume decolonizarea postbelică. Deşi procesul prin care majoritatea imperiilor europene s-au retras din Asia şi Africa este descris ca un efect al epuizării demografice şi economice din perioada 1914 – 1945 (deoarece la modul obiectiv această „revenire la matcă" începe la scurt timp după ce Primul Război Mondial se termină), el este de fapt şi un efect al progresului ştiinţific şi politic al elitelor autohtone, care beneficiaseră de o educaţie superioară începând cu secolul XX inclusiv în metropole. Mobilitatea sporită a făcut ca publicaţiile care cereau independenţă şi/sau o nouă repartizare a puterii în statele asiatice şi africane să circule mai repede, să fie citite de mai multe persoane, iar liderii diferitelor popoare vor ajunge să comunice între ele în universităţile europene unde studiau (cele mai celebre cazuri sunt cele ale liderilor comunişti chinezi şi vietnamezi, care vor începe să coopereze la Paris, unde studiau şi munceau).

Apariţia noilor state nu va fi însoţită însă de prosperitatea mult-dorită, ci de o criză puternică a elitelor, în mod special la nivelul administraţiilor publice locale. De asemenea, profitând de contextul geopolitic al anilor postbelici, când cele două blocuri se înfruntau, se va ajunge ca decolonizarea să fie mai degrabă urmată de apariţia unor dictaturi în noile ţări apărute, iar lista cu cei mai longevivi conductori de stat – preşedinţi de republică – din secolul XX va fi dominată de lideri africani, urmaţi de cei asiatici. (List of current state leaders by date of assumption of office, 2023). De asemenea, independenţa va fi însoţită de o creştere demografică accentuată, iar astăzi economia majorităţii acestor ţări îşi consumă o bună parte din resursele naturale în megalopolisuri şi oraşele cu peste un milion de locuitori pe care le-au creat în ultimele decenii. Astfel, mai mult de 80% din oraşele cu peste 5 mil. loc. sunt de pe cele două continente care au fost decolonizate (World City Populations 2023, 2023) iar unul dintre efectele acestei creşteri substanţiale de populaţie este favorizarea emigraţiei elitelor proprii, deoarece creşterea demografică nu înseamnă automat şi creşteri salariale pentru toţi. Aglomeraţiile urbane mari sunt de regulă însoţite de un consum mare de resurse – în special apă – şi poluare, iar preţurile locuinţelor de calitate nu este mic, fiind destul de greu accesibil celor născuţi în familii cu potenţial financiar redus. Or, această perspectivă are un corolar: dacă lumea modernă este din ce în ce mai standardizată tehnologic, de ce nu ar putea un tânăr de valoare din Asia sau Africa să reuşească în mediul de business sau profesional din altă ţară care plăteşte mai bine? De fapt, *„binomul" avion – stăpânirea unei profesii* nu oferă mari perspective, în raport de creşterea demografică şi scăderea calităţii vieţii în mediul urban din oraşele Asiei şi Africii (în principal).

Acelaşi proverb înţelept mai primeşte astăzi şi alte argumente pentru aplicarea sa cu putere sporită. Printre cele mai importante sunt cele date de numărul copiiilor

dintr-o familie, raportat şi la speranţa de viaţă medie. Câtă vreme durata medie de viaţă a omului nu depăşea 35 sau 40 de ani – şi acest prag la nivel global nu a fost atins înainte de secolul XX, şi doar în Europa şi America de Nord s-a ajuns la aceste durate în a doua jumătate a secolului XIX – numărul copiiilor din fiecare familie era de regulă mai mare de patru, pentru că era necesară atât înlocuirea morţilor din copilarie, cât şi o forţă de muncă mai mare în munca din agricultură şi/sau manufacturieră. Odată ce sistemele medicale cunosc o îmbunătăţire reală viaţa femeilor începe să se schimbe din punct de vedere social şi psihologic, se reduc morţile de la naştere, iar copiii ajung mai toţi la maturitate. În acel moment începe un proces unic în istorie, de reducere a natalităţii, ceea ce a însemnat că omul simplu asigurat medical la un nivel rezonabil începe să se gândească mai mult la guvernare, văzută atât ca instituţie necesară dezvoltării economice a ţărilor, cât şi cel mai important actor pentru perioada îmbătrânirii – şi aici sistemele de pensii sunt cea mai clară expresie a acestei îmbunătăţiri a calităţii actului medical.

Investiţiile în educaţie şi sănătate au adus îmbunătăţiri deosebite pe fiecare continente, dar au adus cu sine o mare problemă pentru guverne şi clasa politică din orice stat: posibilitatea de a afla şi învăţa despre cele mai bune practici în diferitele practici administrative (denumite generic sub forma de „bună guvernare" şi „bună administrare" – fără a dezvolta pe larg cele două concepte, este de observat că mai ales primul apare cotidian în folosinţa demnitarilor şi funcţionarilor publici, precum şi a cetăţenilor activ politic) din orice ţară. Dacă până acum 100 de ani sau mai mult a cunoaşte exemplele de bună practică administrativă dintr-o ţară departată cu mii de kilometri era aproape imposibil şi eventual o excepţie, acum acest lucru devine o chestiune curentă, iar o bună strategie a oricărui guvern ţine cont de comunicatele, articolele, carţile şi toate formele de diseminare a bunelor practici, fiind cunoscut că unul dintre principiile unei relaţii de încredere reciprocă între mediul politic şi cetăţeni este informarea acestora din urmă despre activităţile desfăşurate zi de zi de către decidenţi.

Având deci cetăţeni mai educaţi, statele încep să simtă presiunea acestora şi din perspectiva dorinţei lor de a fi informaţi despre toate aspectele guvenării şi administrării treburilor publice. Din acest moment putem identifica o separare a statelor: cele bine administrate sunt cele care au un nivel de transparenţă ridicat, cu proceduri clare, prezentate public, uşor accesibile oricărei persoane cu discernământ – pe de o parte, şi celelalte, care nu corespund acestor deziderate decât parţial. Care este efectul acestei separări: mai întâi, PIB-urile sunt diferite, iar investiţiile vin din toată lumea acolo unde cadrul juridic şi administrativ este coerent, stabil şi eficace; în al doilea rând, ţările de succes devin cunoscute la nivel global (statele vecine fiind primele care află această stare de lucruri) şi pe baza acestui beneficiu economico-imagologic devin ţări de destinaţie pentru o forţă de muncă de bună calitate din alte ţări. Trece de prea multe ori neobservată dimensiunea uriaşă a migraţiei globale a

forţei de muncă şi a tinerimii în căutare de universităţi valoroase (în principal) – ea depăşeşte astăzi 281 de milioane de persoane (World Migration Report 2022, 2022), iar dacă aceşti oameni ar fi strânşi într-o ţară, ar fi pe locul patru în lume ca număr de locuitori – dar ea exprimă de fapt două lucruri, aflate în antiteză: succesul juridico-economic al unor ţări şi posibilul eşec pentru decenii al altora.

6. Procesul acestei migraţii globale către statele mai dezvoltate este unic în istorie şi nu există nici un manual care să descrie ce trebuie făcut – nici pentru statele primitoare a valului de oameni, şi nici pentru ţările care constituie principala sursă a acestui fenomen. Deşi este cinic, realitatea este că geografia – mai precis, anumite forme de relief de mare întindere (sute de mii sau milioane de km.p.) din Asia şi Africa – au făcut ca migraţia anumitor popoare să fie stopată timp de milenii, până la inventarea avionului. Daca platoul muntos tibetano-himalayan nu ar fi existat, câte milioane de chinezi ar fi ajuns în Asia Centrală şi mai departe în bazinul mediteranean? De asemenea, deşertul din Iran a blocat o invazie din partea popoarelor subcontinentului indian către Europa, iar în Africa deşetul Sahara s-a constituit într-un obstacol imposibil de depăşit de către populaţiile de la sud de el – ca urmare al acestei ultime situaţii, Franţa a avut de rezolvat problematica celor denumiţi „pieds-noir”[1] după ce generalul de Gaulle a decis retragerea din Algeria, fără a exista însă o simbioză asemănătoare spre sudul deşertic.

În acelaşi timp, aceste obstacole geografice au reprezentat un obstacol major în ceea ce priveşte circulaţia ideilor şi invenţiilor tehnice, astfel încât o parte din viteza de dezvoltare a umanităţii a fost pierdută *ab initio*. Printre consecinţe mai trebuie remarcată însă o anumite osificare a sistemelor politico-administrative – nu întotdeauna fericită – care a lăsat o puternică amprentă asupra comportamentelor guvernărilor timpurilor. De aici, o complicaţie întâlnită şi astăzi în mai multe locuri – cum ar fi menţinerea sistemului de caste din India, care inclusiv în acest deceniu nu permite o unitate social-politică completă a ţării (Tharoor: 2016). Astfel, discriminările etnice / religioase / sociale s-au menţinut uneori sute de ani, cu resentimente acute şi explozii violente, care au constat în arderea sau masacrarea celor consideraţi „duşmani / invadatori / simboluri ale acestora” – ca exemplu, doar o situaţie din Elada, în care populaţia furioasă la momentul în care şi-a obţinut independenţa faţă de Imperiul Otoman va arde unele dintre moscheile rămase pe teritoriul său. Printre efectele acestei stagnări de milenii a deplasărilor omului va mai fi unul care trebuie menţionat, relativ la soarta elitelor intelectuale ale fiecărui popor: până în secolul XIX acestea (elitele) vor avea mari dificultăţi în a-şi părăsi zona de baştină, deoarece vitezele reduse de călătorie nu favorizau deplasarea către alte spaţii, iar numărul mare de membri ai unei familii făcea mai uşoară aplicarea de presiuni administrative

[1] Populație francezo-algeriană rezidentă în Algeria franceză; după dobândirea independenței câți vor putea dintre ei vor emigra în Franța, pentru a evita represaliile autorităților noului stat.

asupra acestor lideri intelectuali, care nu o dată ajungeau în conflict direct cu autorităţile politice nu întotdeauna cooperante.

Or, apariţia trenului şi mai ales a avionului schimbă dintr-o dată o istorie a lumii, iar migraţia transcontinentală devine ceva aproape obişnuit, adaugânu-i-se o particularitate de natură financiară: numai cei care pot să-şi plătească o vor face. De aici, migraţia se desparte în două mari ramuri, dintre care cel mai mult de interesează aceea intelectuală. Totuşi, trebuie menţionată prima formă de migraţie, mai degrabă a muncii slab-necalificate, iar ea va fi potenţată de reţele de crimă organizată care au ca obiect „transportul oamenilor" din ţările sărace către cele bogate, reţinând apoi o parte din veniturile migranţilor pentru acoperirea „costurilor de emigrare". Această formă este responsabilă şi de mari catastrofe – bărci care se scufundă în mare sau ocean ori oameni care mor înghesuiţi în camioane etc., şi trebuie avut în vedere că fenomenul nu va cunoaşte o scădere.

A doua formă este mai subtilă, şi are ca obiect migraţia forţei de muncă înalt calificate –acum sau în viitor. Profitând de libertatea internetului, astăzi o persoană de valoare îşi poate găsi locuri de muncă sau de studiu – cu bursă uneori integrală – peste graniţă, iar ţara de proveniență îşi pierde astfel elitele intelectuale şi profesionale. Fenomenul este în plin avânt, deoarece are la bază o dezamăgire profundă a celor ce pleacă faţă de propriile ţări. Trebuie avut în vedere că plecarea din ţară nu este o decizie simplă sau uşor de luat – de regulă noii veniţi nu sunt întâmpinaţi cu plăcere de către autohtoni, care îi acuză cu o anumită dreptate că le iau locurile de muncă. Totuşi tehnologia de astăzi le-a oferit atât şansa de a trăi în medie peste 70 de ani – iar în ţările dezvoltate acest prag de vârstă este de peste 80 de ani – cât şi dobândirea unui regim de vize simplificat, astfel încât selecţia elitelor în ţările sărace se face prin îngustarea numărului acestora, inversul fiind înregistrat în ţările bogate.

7. Europa este unul din principalele spaţii de migrare, dar şi de selectare a elitelor altor ţări. Chiar dacă nu are dinamismul economic al continentului american, sistemul social european este mai consolidat, iar diferitele tipuri de sprijin financiar oferit de ţările membre ale Uniunii Europene sunt foarte apreciate de către locuitorii zonelor mai sărace ale lumii. Deloc întâmplător, spaţiul economic european – al continentului – este unul destul de unitar din perspectiva aplicării legii, iar de aici apare şi o tipologie comună într-o mare parte a organizării serviciilor publice.

Universităţile europene au un rol important în sistemul educaţional global, deoarece prin prestigiu sunt atractive pentru orice tânăr, care ar fi fericit – şi nu o dată bine recompensat financiar – să obţină o diplomă a universităţilor ce au peste 200 de ani existenţă. Este în acelaşi timp cea mai simplă formă de recrutare a elitelor intelectuale de către marile forţe financiare ale continentului, care se apropie şi ele de momentul în care demografia proprie va scădea. În acelaşi timp, fenomenul emigraţiei intelectuale – brain-drain – are o componentă inexorabilă în interiorul continentului,

de la est către vest. Spaţiul juridic european a determinat apariţia unui sistem de învăţământ universitar în care creditele de studii transferabile şi recunoscute aproape în toate ţările continentului, ceea ce face ca mai mulţi tineri să îşi dorească o experienţă ştiinţifică în spaţiul intelectual mai dezvoltat din vest, cu rezultatul previzibil – potenţat de libertatea lucrătorilor din interiorul UE – al rămânerii acestora în ţările mai dezvoltate.

În acelaşi timp, apariţia spaţiului quasi-unic culturalo-educaţional şi juridic european se constituie într-o imensă ofertă de angajare şi emigrare pentru elitele din toate continentele, cu excepţia locuitorilor SUA şi ai celor câteva ţări aparţinând Commonwealth-ului. Speranţa de viaţă pe acest continent este de asemenea cea mai mare, iar sistemul juridic, politic, social şi starea generală a mediului este de asemenea la nivel superior – în top 100 de oraşe ale lumii după calitatea vieţii majoritatea sunt europene – situând majoritatea statelor din vestul, nordul şi centrul Europei în vârfurile ierarhiilor globale care au ca obiect al clasificării aceste criterii.

Temeiurile acestor poziţii superioare nu se vor pierde prea curând, raportat la ceea ce se întâmplă în alte ţări – aceleaşi clasamente relevă că în ultimii 17 ani a avut loc o deteriorare continuă a legalităţii, democraţiei şi calităţii vieţii sociale pentru mai mult de jumătate din populaţia Terrei (Freedom in the world 2023, 2023) – ceea ce înseamnă că forţa de atracţie a Europei va rămâne ridicată, implicit că ţările continentului nostru vor fi în continuare o destinaţie importantă a migraţiei globale. Totuşi există o observaţie majoră de făcut: prin efectul tratatelor internaţionale, cea mai importantă migraţie este aceea din interiorul continentului, deoarece este cea mai rapidă (ca timp de deplasare), cea mai ieftină (ca preţ al biletelor de călătorie), cea mai simplă educaţional şi lingvistic (aproape întreaga populaţie vorbeşte limbi indo-europene şi foloseşte ori cunoaşte alfabetul latin), şi cea mai puţin împiedicată de controale de frontieră. Toate aceste avantaje sunt proprii doar popoarelor europene, iar ele profită de acestea, creându-se o anumită identitate europeană civilizaţional-juridică, care are printre trăsăturile specifice şi excluderea quasi-completă a violenţei politice.

Din acest moment însă apare o separare economică în interiorul continentului, care este stratificat de fapt pe trei planuri (GDP per capita, current prices, 2023, 2023): ţările primelor decenii ale alianţelor NATO – UE; ţările din valul de extindere 1999 – 2007 şi celelalte, care sunt apropiate de faptul că sunt majoritar slave (foste sovietice ori foste iugoslave), ori cu influenţă slavă extinsă. Cele trei praguri politico-economice marchează o direcţie de emigrare, care se coroborează însă cu scăderea generală a natalităţii şi scăderea perspectivelor de dezvoltare economică, de regulă ca rezultat al epuizării complete a modelului comunist de organizare a societăţii. În această situaţie, fenomenul brain-drain se „completează/extinde" cu o plecare a muncitorilor cu calificări cerute pe piaţa muncii vest-nord europeană. Ca efect al acestui fenomen, populaţia în estul şi sud-estul Europei este în scădere aproape ireversibilă (Projected

Population Change in European Countries, 2017 to 2050, 2017), sistemele de pensii se apropie de colaps, iar universităţile şi sistemele naţionale de învământ se reduc fără vreo posibilitate de redresare.

Printre consecinţele acestui fenomen va trebui să notăm şi obligatoria reconfigurare administrativă a teritoriului acestor ţări ce slăbesc demografic şi economic, pentru că devine falimentară existenţa localităţilor cu doar câteva sute sau mii de locuitori, iar regiunile vor trebui şi ele eficientizate, în baza aceleiaşi scăderi demografice. La fel de evidentă devine şi concentrarea locuitorilor în doar câteva oraşe, pentru că doar acolo serviciile publice se vor putea concentra şi executa la un nivel corespunzător, aspect care va duce în timp la redefinirea liniilor principale de transport în interiorul regiunilor şi implicit al statelor. Vulnerabilizarea va avea efecte inclusiv de natură lingvistică, deoarece concentrările demografice către oraşele mai mari vor elimina minorităţile fără suport demografic şi economic, iar elita economică va urma cea mai vorbită limbă în aceste oraşe. Pe termen lung – 30 de ani şi mai mult, orizontul 2060 fiind mai precis ca bilanţ – o parte din ţările Europei care au trecut prin comunism vor fi puse în faţa unei opţiuni dificile, legate de viitorul lor, care va fi reprezentat mai degrabă de falimentul complet al mediului rural şi concentrarea unei populaţii îmbătrânite în doar câteva oraşe coerente economic şi demografic. Cel mai important spaţiu va fi cel al fostei Iugoslavii, care este fragmentat în câteva ţări cu demografie slabă, şomaj ridicat (în acest deceniu) şi slabe perspective de dezvoltare, din cauza unei cooperări reduse între capitale. În absenţa unei formule de cooperare adâncită, vor avea o soartă dificilă, iar finalul secolului îi va aduce într-o poziţie foarte slabă în clasamentele economice şi demografice ale continentului – de aici, speranţa ca totuşi să existe o anumită reversibilitate a predicţiilor pesimiste. În oricare situaţie însă, perspectivele demografice şi politice ale Macedoniei de Nord sunt cele care vor jalona întreaga situaţie de la sud de Dunăre, deoarece anumite caracteristici etno-lingvistice ale acestei ţări o fac subiectul atenţiei a patru state vecine, care nu au nici ele o prognoză prea favorabilă. Discuţia este prea largă pentru un articol de conferinţă, dar cum toate ţările estului Europei sunt în scădere demografică, va fi evident că cele care vor ajunge să aibă mai puţin de două milioane de locuitori – aici două dintre Ţările Baltice sunt într-o poziţie deloc pozitivă – îşi vor vedea investiţiile străine reduse în economie, universităţile scăzând ca număr şi influenţă, iar pensionarii fiind principala forţă electorală. Într-o astfel de perspectivă, ideea de State Unite ale Europei va deveni foarte importantă pentru estul continentului, deoarece doar aşa se vor mai putea realiza transferuri financiare dintre partea dezvoltată către aceea mai puţin activă economic, reuşindu-se o minimă echilibrare a celor vestului cu estul.

Organizarea statelor europene în vest va fi diferită de aceea a estului deoarece zona se va transforma şi mai mult în destinaţie de migraţie, inclusiv de pe alte continente – este greu de crezut că din Asia şi Africa vor veni multe persoane în

Bosnia-Herţegovina, Macedonia, Albania etc., spre exemplu, raportat la potenţialul economic şi şomajul din aceste zone. Această problemă va aduce însă complicaţii de ordin lingvistic, social şi religios, iar în timp nu este exclus să vedem o accentuare a dezbaterilor aspre privind „ce înseamnă să fii european". Modificările pe care inteligenţa arificială şi schimbările climatice le vor aduce în următoarele decenii vor accentua această dezbatere, la care se va mai adăuga una, relativă la situaţia pensionarilor şi a prestaţiilor sociale faţă de aceştia. Din nou, spaţiul nu ne permite să analizăm pe larg această ecuaţie complexă şi fără soluţie unică, dar realităţile sunt inevitabile, într-un context care nu oferă şi lideri politici capabili să gândească strategic, pe termen de cel puţin jumătate de secol.

8. O analiză completă a ceea ce va deveni statul – şi mai ales cum va fi organizat din punct de vedere administrativ, economic şi social în secolul XXI ar avea dimensiunile unui volum, iar concluziile ar putea fi lesne combătute cu argumente din diferite direcţii, nu întotdeauna bazate pe ştiinţă, cât pe viziuni şi ideologii politice. Totuşi, este evident că anumite tendinţe se pot decela de pe acum, iar optimismul pare a fi o chestiune mai degrabă de evitat. Estul continentului european va duce – ca mai întotdeauna în istorie – o povară majoră pe umerii slăbiţi de proastă guvernare, iar vestul va fi obligat mai mult ca oricând să ajute partea mai sărăcă a continentului, precum şi să adopte o strategie coerentă relativ la migraţiile din ce în ce mai puternice din următoarele decenii, pentru că absenţa acestora va provoca frustrări majore, care se vor exprima electoral, în tendinţe nu întotdeauna favorabile dezvoltării nivelului de trai de pe continent.

În acelaşi timp, următoarele decenii nu ofere perspective deosebite ţărilor aflate în scădere demografică – care pe continent va fi însoţită de o îmbătrânire accentuată a populaţiei, ceea ce va constitui o greutate extraordinară pentru bugetele multor ţări, preponderent din est. În această perspectivă, unificarea într-o confederaţie de tip Statele Unite ale Europei poate fi o soluţie reală, funcţională. Întârzierile în demararea unui astfel de proces vor face ca în timp să avem zone aproape complet depopulate, complet neatractive economic şi în care, potrivit unei expresii des folosite, „ambulanţa a sosit prea târziu, iar pacientul nu mai poate fi salvat". Obstacole în faţa unui astfel de proces vor fi mai multe, dar ele vor trebui sur-montate – chiar pe grupe geografice de state, cel mai probabil ordonate după criterii economico-lingvistice – dacă ne dorim ca Europa să rămână competitivă pe termen lung. În caz contrar, vom vedea că marile linii de dezvoltare economică vor ajunge în America şi Asia, iar continentul nostru va sucomba într-o implozie ce va fi oricum gestionată defectuos.

BIBLIOGRAPHY

Average life expectancy at birth in 2022, by continent and gender (2022), *Average life expectancy at birth in 2022, by continent and gender*, Statista, https://www.statista.com/statistics/270861/life-expectancy-by-continent

Comparison of quality of life worldwide (2023), *Comparison of quality of life worldwide*, WorldData.info, https://www.worlddata.info/quality-of-life.php

Digital around the world 2023 (2023), *Digital around the world 2023*, https://datareportal.com/global-digital-overview

EU member states: total population in 2022 with a forecast for 2050, by country (in million inhabitants) (2023), *EU member states: total population in 2022 with a forecast for 2050, by country (in million inhabitants)*, Statista, https://www.statista.com/statistics/253383/total-population-of-the-eu-member-states-by-country/

Freedom in the world, 2023 (2023), *Freedom in the world, 2023*, Freedom House, https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigtalPDF.pdf

GDP per capita, current prices, 2023 (2023), *GDP per capita, current prices, 2023*, Fondul Monetar Internaţional, https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/UVK/EURO/EU

Global Europe 2050 (2012), *Global Europe 2050*, Comisia Europeană, http://projects.mcrit.com/foresightlibrary/attachments/global-europe-2050-report_en.pdf, 2012

Kuru, Deniz (2016), *Historicising Eurocentrism and anti-Eurocentrism*, in IR: A revisionist account of disciplinary self-reflexivity. Review of International Studies, 42(2), 351 – 376. doi:10.1017/S0260210515000315

Life expectancy and healthy life expectancy (2020), *Life expectancy and healthy life expectancy*, Organizaţia Mondială a Sănătăţii, https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates/ghe-life-expectancy-and-healthy-life-expectancy

List of current state leaders by date of assumption of office (2023), *List of current state leaders by date of assumption of office*, Academic Dictionaries and Encyclopedias, https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/11595164

"Making Europe Open and Polycentric". Vision and roadmap for the European Territory towards 2050 (2014), "*Making Europe Open and Polycentric". Vision and roadmap for the European Territory towards 2050*, ESPON, https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ET2050_FR-02_Main_Report.pdf

Projected Population Change in European Countries, 2017 to 2050 (2017), *Projected Population Change in European Countries, 2017 to 2050*, Facts Maps, https://factsmaps.com/projected-population-change-european-countries-2017-2050/

Roser, Max, Ortiz-Ospina, Esteban and Ritchie, Hannah (2019), *Life Expectancy*, https://ourworldindata.org/life-expectancy

Rule of Law Index 2022, (2022), *Rule of Law Index 2022*, World Justice Project, https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIndex2022.pdf

Scenarios for Future Global Growth to 2050 (2023), *Scenarios for Future Global Growth to 2050*, Center for Global Development, https://www.cgdev.org/sites/default/files/scenarios-future-global-growth-2050.pdf

Tharoor, Shashi (2016), *How India's Caste System Survives*, Project Syndicate, https://www.project-syndicate.org/commentary/india-caste-system-vemula-suicide-by-shashi-tharoor-2016-02

The impact of demographic change – in a changing environment (2023), *The impact of demographic change – in a changing environment,* Comisia Europeană, https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/the_impact_of_demographic_change_in_a_changing_environment_2023.PDF

The world's most liveable cities in 2023 (2023), *The world's most liveable cities in 2023*, The Economist Intelligence Unit, https://www.economist.com/graphic-detail/2023/06/21/the-worlds-most-liveable-cities-in-2023

Trust issues. Dealing with distrust in politics, 2021 (2021), *Trust issues. Dealing with distrust in politics, 2021*, Institute for Public Policy Research, https://www.ippr.org/files/2021-12/trust-issues-dec-21.pdf

World City Populations 2023 (2023), *World City Populations 2023*, World Population Review, https://worldpopulationreview.com/world-cities

World Migration Report 2022 (2022), *World Migration Report 2022*, Organizaţia Internaţionala a Migraţiei, https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/

World Social Report 2023: Leaving no one behind in an ageing world (2023), *World Social Report 2023: Leaving no one behind in an ageing world*, Organizaţia Naţiunilor Unite, Departamentul pentru afaceri economice şi sociale, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2023/01/2023wsr-chapter1-.pdf